

Några nyare ord i svenskan

BIRGITTA LINDGREN

År 2003 gav oss ord som *sars*, *taikonaut* och *social turism*. Birgitta Lindgren, ansvarig för Svenska språknämndens nyordsarbete, redovisar här ett urval nyord.

I början av förra året drabbades världen av den mycket smittsamma och farliga lungsjukdomen *sars* (först kallad *sa*). Irakkriget gjorde oss bekanta med *inbäddade journalister*, som medföljde den USA-ledda koalitionen styrkor. Kina lyckades sända upp en *taikonaut*, en rymdfarare. Euroomröstningen avsatte inga nya spår i ordförrådet, men den kommande utökningen av EU föranledde Göran Persson, möjligen inspirerad av danska kollegor, att tala om *social turism*, vid tanken på den "invasion" av EU-medborgare som han befarade skall inträffa. Mordet på Anna Lindh gjorde ordet *stalker* om en fanatisk kändisföljare aktuellt. Skolelever som inte vill gå i skolan kan lockas med *närvaropeng*, medan de ambitiösa elever som vill få bra betyg kan

trixa sig till det genom *kreativ skolgång*.

I följande lista förtecknas ett antal ord och fraser som uppfattas som relativt nya i svenskan och som varit aktuella under 2003. En del av dem finns som synes be-lagda tidigare men har inte tagits upp i tidigare nyordslistor i Språkvård eller i Ny-ordsboken (2000). Det årtal som anges för orden är det tidigaste belägg vi har hittat. Vi tar tacksamt emot synpunkter på orden, både vad gäller ålder och betydelse.

anime *-n, -r* japansk (el. japanskinspire-rad) tecknad film. 1994 (se äv. *manga*)

- Efter sushibarerna och futonsofforna kommer anime att bli nästa japanska trend. Anime är tecknade vuxenfilmer, våldsamma och detaljrika äventyr som inte sällan har starka kvinnor i hjältin-nerollerna. *Dagens Nyheter* 5.5.1995

□ efter jap. *anime* motsv. eng. *animated*; da. o. no. *anime*

attitydig som uppvisar en viss (ungdom-lig) attityd. 1998

- Replikalen är skräpig, stökig och attitydig på replikalers vis. *Svenska Dagbladet* 22.11.1998

- Fyran har blivit medvetna om att de måste göra något för de unga. Genom sin mysighet har de till viss del satt krokben för sig själva. De har blivit medvetna om att de måste bli mer ungdomliga och attitydiga. *Expressen* 6.9.2000

□ jämför *attitydi* bet. 'egen (självsäker) stil'

babybio el. **bebisbio** (se äv. *barnvagnsbio* och *spädbarnsbio*) bioföreställning där man får ta med sig spädbarn. 2000

- Nu hårdnar konkurrensen om Stockholms bebisar. Knappt har biografen Zita annonserat (DN 27/2) att de startar bebisbio så kommer Sture, snett nedanför, med beskedet att deras "babybio" drar i gång den 17 mars – fem dagar före Zita. Även där ska föräldralediga beredas möjlighet att se film med småttingarna vid sidan. *Dagens Nyheter* 5.3.2000

□ da. o. no *babybio*

barnvagnsbio jämför *babybio*, *bebisbio*. 2002

- En jollrande bebis är inget hinder för att gå på bio. I alla fall inte på Biopalatsets barnvagnsbio. Här är paus för blöjbyten och amning en del av programmet. [...] Hon och några vänner har gått till barnvagnsbion för andra gången, och de är överens om att det hade varit svårt att komma iväg på vanlig bio. *Göteborgs-Posten* 3.12.2002

elcertifikat se *grönt elcertifikat*

finansfobi ångest inför räkningar eller meddelanden från myndigheter, som

ytrrar sig i motvilja att läsa sådana brev. 2003

- En ny sjukdom är enligt brittiska tidningen Guardian finansfobi. Nio miljoner briter skulle lida av denna, som ytrrar sig i att de får ångestsymtom eller skuldkänslor varje gång ett bankkuvvert eller myndighetsbrev anländer. Det är en ovilja att ta itu med sina personliga finanser som måste betecknas som sjuklig, enligt den brittiska tidningen. Personer med dessa symtom är annars fullständigt samhällsanpassade och visar inga tecken på abnormitet. *Dagens Nyheter* 11.2.2003

□ jfr eng. *financial phobia* el. *fiscal phobia*

flitbonus se *närvaropeng*

förarstödjare person som skall vara ett stöd för chauffören på en buss där det brukar vara busigt. 2003

- Stämningen på nattbussarna i Örebro har blivit lugnare. Till stor del beror det på förarstödjarna. *Nerikes Allehanda* 21.9.2003

□ jämför äldre *kamratstödjare*

förlåtande (om väg eller bil) som är byggd så att trafikanter som begår fel skall ha möjlighet att klara sig ändå. 1997

- Vägen är mycket trafiksäker. Den slingrar sig inte genom naturen, utan erbjuder många fina raksträckor så att man kan köra om. Vägdikena är förlåtande vid avkörningar, så att skadorna på människorna begränsas. *Expressen* 16.10.1997

- Med den snöklädda toppen av Fuji-berget i fonden ligger Toyotas testanläggning där framtidens säkrare och mer förlåtande bilar tas fram. Avance-

rad teknik i bilarna ska korrigeras för mänskliga misstag. *Dagens Nyheter* 8.11.2003

glokal som är både global och lokal. 1998

- När ekonomi och politik överskrider sina gamla territoriella begränsningar bildas nya konflikt- och samarbetsmönster ... Först nu börjar samhällsforskare formulera modeller och begrepp för den nya världsordningen. Famlande söker man språkliga uttryck. Hur många av dessa terminologiska nyskapelser kommer att finna sin väg in i morgondagens ordböcker? Glokal: att förena det globala och lokala. *Svenska Dagbladet* 8.2.1998.

□ av eng. *glocal* av *global* och *local*; da o. no. *glokal*

glokalisera kombinera det globala med det mycket lokala, jämför *glokal*. 1999 – **glokalisering** ökad. anv. 1999

- Det glokaliserade nätverkssamhället [...] Vad som håller på att ske geografiskt kan karaktäriseras med ordet glokalisering; det globala och det lokala stärks på bekostnad av det nationella. Vi kan se det i de stora företagens agerande. Samtidigt som de blir globala flyttar de nära marknaden, organiserar sig enligt en fraktal organisationsmodell med likadana organismer på alla ställen. *Svenska Dagbladet* 29.12.1999

□ av eng. *glocalize*, *glocalization* av *globalize* och *localize* 1980-talet; da. o. no. *glokalisere*, *glokalisering*

googla söka efter information via sökmotorn *Google* på Internet. 2003

- Google grundades 1998 av två studenter vid Stanforduniversitetet i Kalifornien. Med sina blixtnasba och

träffsäkra resultat har söktjänsten snabbt blivit den helt dominerande på Internet och "googla" är numera nästan ett accepterat verb. Bolagets intäkter kommer via annonser och licensiering av söktjänster. *Affärsvärlden* 24.10.2003

□ da. *google*

grönt elcertifikat certifikat som visar att ett elbolag säljer miljövänlig el. 2002

- Krångliga elräkningar kan bli ännu krångligare år 2003. Då ska elbolagen även redovisa vad el från förnybara energikällor kostar. Förslaget ingår i den utredning om handel med *gröna elcertifikat* som i går överlämnades till näringsminister Björn Rosengren. Från år 2003 ska elkunder i Sverige vara tvungna att köpa en bestämd andel "grön" el. *Göteborgs-Posten* 1.11.2002

□ da. *grönt certifikat*

halvpudel: göra en halvpudel, halv pudel (trekvartspudel) be om ursäkt (på ett lagom ångerfullt och ödmjukt sätt), se äv. *labrador*. 2003

- "Sedan ABBA:s festivalvinnardagar har de bästa replikerna från Sverige alltför ofta handlat om biståndsminister Jan O Karlsson", skriver *Financial Times*, nöjd med att kunna berika sin läsekrets med ännu ett par svenska pärlor.

Den första lyder "djävla Texasgubbe", varmed Karlsson karaktäriserade president George W Bush. Den andra lyder "pudel" – enligt tidningen "en ömklig ursäkt avsedd att rädda ens karriär".

Fast biståndsministerns ursäkt till Texasgubben kan på sin höjd betecknas som "en halvpudel", menar den

kräsne skribenten. *Dagens Nyheter* 1.6.2003

• Det [uttrycket *en hel pudel*]. blev så populärt att det till och med gick på export, "to do a whole poodle". Sedan dess har det varit hel- och halvpudlar var och varannan dag i medierna. Nu senast i Almedalen. Maud Olofsson gjorde en "trekvarstupudel" efter sina nazi- och terroristuttalanden. *Falu Kuriren* 15.7.2003

□ bygger på *göra en hela pudel*, uttryck lanserat 2002 om Jan O Karlsson, som i en politisk affär först kaxigt vidhöll att han inte hade gjort något fel men sedan plötsligt svängde om och bad om förlåtelse på ett ytterst ödmjukt sätt, som en vädressed pudel. I *Financial Times* (2.2.2003) översätts det till *do a whole poodle*.

inbäddad journalist journalist som följer med anfallande militära trupper till ett krigsområde och åtnjuter skydd av dessa och som därför inte behöver tillstånd av den regim som anfalls, men som också är begränsad till det område som de anfallande trupperna behärskar. 2003

• En kolonn med över 200 amerikanska pansarfordon har trängt in staden [Tikrit] enligt en kanadensisk reporter från *National Post*, som följer styrkan som inbäddad journalist. *Dagens Nyheter* 14.4.2003

□ av eng. *embedded journalist*; jämför no. *inrullert journalist*

kameratelefon mobiltelefon med inbyggd kamera. 2001

• Helsingborgsföretaget Spectronic blev först i världen med MTM-mobilens, "Mobil Total Multimedia". Det har i flera år talats om denna tele-

fonkamera/kameratelefon. *Helsingborgs Dagblad* 21.3.2001

□ da. o. no. *kameratelefon*

kreativ skolgång iron.: elevers manipulerande för att få bättre betyg genom att byta till lättare ämnen, lättare utbildningslinje m.m. 2003

• Den statliga utredaren Lars Lustig kallar det kreativa skolgång när gymnasieelever i hela landet tar till olika knep för att få så höga slutbetyg som möjligt. Egentligen handlar det om rent och skårt fusk. Alltifrån reducerade studieprogram för begåvade elever till plötsliga avhopp sista terminen – för att man skall slippa slutbetyg och därmed få rätt att läsa upp ämnen på komvux. *Göteborgs-Posten* 20.12.2003

□ jämför *kreativ bokföring* 1995

labrador: göra en labrador be om ursäkt (på ett lagom ångerfullt och ödmjukt sätt), jämför *halvpudel*. 2003

• Nu är statsministern inte känd för att vara så pudelbenägen, men kunde han inte tänka sig att göra en liten labrador? frågade Kenth Högström (s) när KU frågade ut Göran Persson om hans roll i Fichtelius-affären. *Dagens Nyheter* 9.4.2003

ljudöra en apparat utformad som ett stort öra som optiskt visar om ljudnivån i en lokal är hälsosam eller inte. 2001

• Gympa utan risk för hörselskador – "ljudöra" varnar för oljud. Nu ska du kunna motionera örönsäkert. Åtminstone om du går på Friskis och Svettis i Örebro. Där har man köpt in "ljudöron" som varnar så snart det blir för höga decibel. *Nerikes Allehanda* 30.5.2001

□ da. o. no *lydare*

lådvinsalkoholism alkoholism som tillskrivs ökad lättillgänglighet till vin i form av lådvin. 2003

- Susanne Ljung om lådvinsalkoholismen. Så luras kvinnor av självbedrägeriboxen. Systembolaget ökade sin vinförsäljning med tio procent förra året. Mer än hälften var lådvin. Och det är kvinnor över 40 som dricker alltmer.
– Det är bara att parkera boxen i köket och betrakta den som lika vardaglig som en kartong med Yoggi. *Expressen* 11.2.2003

lätthelg dag då de flesta är lediga men då vissa i den offentliga förvaltningen måste arbeta, t.ex. skärtorsdagen, långfredagen, Kristi himmelfärdsdag och alla helgons dag. 1990

- jämför äldre *lätthelg*, som avsåg en mindre viktig helgdag, t.ex. för något mindre helgon, som då firades med mindre högtidlighet och inte var allmän vilodag

manga *-n, -or* (el. *mangaserier*) japansk tecknad serie. 1993 (se äv. *anime*)

- ... att alla fortfarande är så väldigt insnöade i att serier och "tecknat" är avsett för barn. Så fungerar det inte i Japan. I Japan är manga, och anime också för den delen, väldigt populärt i alla åldersgrupper. *Nerikes Allehanda* 1.4.2003

□ efter jap. *manga* av *man* 'oansvariga' och *ga* 'bilder'; da. o. no *manga*

modemkapare företag som ägnar sig åt *modemkapning*, äv. *modemkidnappare*. 2002 – **modemkapning** olovligt utnyttjande av någons modem, äv. *modemkidnapping*. 2003

- Konsumentverket agerar mot modemkapare på Internet. [...] Bolagen registrerar vilket telefonnummer surfaren använder och därefter har den som står för telefonabonnemanget fått fakturor från porrsajter. *Göteborgs-Posten* 18.10.2002

- På Konsumentverkets hemsida kan man läsa om företaget som sysslar med "modemkapning". Med ett enkelt musklick kan en dataanvändare luras att ladda hem ett uppringningsprogram, som därefter kopplar upp datorn mot en betaltjänst. Vad som hänt framgår först när en faktura anländer några månader senare. *Hallands Nyheter* 21.8.2003

modemkidnappare modemkapare (se detta ord) 2002 – **modemkidnapping** modemkapning (se detta ord) 2002

□ no. *modemkidnapping*

närvaropeng ekonomisk belöning till elev som kommer till skolan, äv. **flitbonus**. 2003

- För första gången införs närvaropengar som belöning i den svenska skolan. De elever som sitter i skolbänken varenda lektion kommer från och med i höst att få 4 500 kronor per år i två gymnasieskolor. Kommer eleverna för sent eller är sjuka eller frånvarande av andra skäl blir det obönhörligt avdrag.

Det är friskolorna Hallands turistgymnasium i Falkenberg och Falkenbergs designgymnasium – den senare med start i höst – som inför närvaropengen eller flitbonusen. Det hela är så nytt att Skolverket har tagits på sängen. *Dagens Nyheter* 14.1.2003

pompekunskap kunskap om något som kan vara trevligt att veta men som är oviktigt, såsom att Karl XII:s hund hette *Pompe*. 2003

- Det var en naturvetarklass som under en diskussion om kunskap, myntade begreppet "pompekunskaper". Vi hade talat om Karl XII och jag hade avslöjat att jag kom ihåg att han hade en hund som hette Pompe. Pompekunskaper kom att bli liktydigt med kunskap av ringa eller intet värde. *Nerikes Allehanda 2.5.2003*

promotiv som främjar (något); spec.anv.: hälsobefrämjande. 1997

- Vi vill göra Mora kommuns anställda hälsomedvetna, att de ska ta ansvar för sin egen hälsa. Det här är ett så kallat *promotivt* arbete, där vi vill förstärka det friska, säger Marianne Karlsson-Eriksson, som tycker att det är otroligt positivt att kommunen satsar på friskvård och låter de anställda motionera en friskvårdstimme i veckan. *Mora Tidning 1.12.2003*

□ av eng. *promotive* till *promote* 'främja, gynna'; da. *promotiv*

sal sars (se detta ord). 2003

- Den mystiska sjukdomen sal (svår akut lunginflammation) har hittills drabbat över 1 600 människor i 15 länder. Minst 60 personer har avlidit. *Nerikes Allehanda 1.4.2003*

□ *sal* förkortning av *svår akut luftvägsinfektion*; da. *sal*

sars en smittsam lunginfektion, först kallad *sal* (se detta ord). 2003

- Regeringen beslutade på onsdagen att lunginfektionen sars ska föras in i smittskyddslagen. Lunginfektionen

sars, som tidigare kallats sal i Sverige, klassas därmed som en samhällsfarlig sjukdom. *Nerikes Allehanda 17.4.2003*

□ efter eng. *sars* förkortning av *Severe Acute Respiratory Syndrome*, men den kan också fungera som förkortning av sv. *svår akut luftvägsinfektion*; da. o. no *sars*

social turism ny anv.: det att EU-medborgare från ett fattigt medlemsland kommer till ett rikare medlemsland i syfte att utnyttja de sociala förmånerna där. 2003

- Den danska regeringen föreslår att arbetare från de nya blivande EU-länderna i Östeuropa får uppehållstillstånd endast om de har ett arbete i Danmark. Förslaget är avsett att stoppa vad regeringen kallar "social turism". *TT 7.11.2003*

• Statsminister Göran Persson varnade förra veckan för "social turism" – att nya EU-medborgare skulle ta sig till Sverige för att komma i åtnjutande av den svenska välfärden. *Dagens Nyheter 1.12.2003*

□ jämför *social turism* slagord i början av 1990-talet för turism för "bredare folkgrupper"; da. *social turisme*

spår utbildningslinje i skolan. 2003

- Fyra inriktningar i stället för årskurser och klasser. Elever och lärare på Centralskolan är positiva till förslaget. Ett helt nytt sätt att jobba på håller på att utvecklas på Centralskolan i Laxå. Om några år kan sjuorna, åttorna och niorna vara borta och ersatta med fyra spår. Ett idrottsspår, skapande verksamhet, teknik/hantverk och språk/humaniora. *Nerikes Allehanda 22.5.2003*

□ da. *spor*

spädbarnsbio jämför *babybio*, *bebisbio*, *barnvagnsbio*. 2001

- Och när den moderna mamman går på spädbarnsbio [...] får spädbarnet stimulans i flygande fläng från bioduken, inte från den egna föräldern. *Föräldranätet Debatt 12.2.2001* <www.foraldrar.com>

stalka maniskt förfölja, se äv. *stalker*. 2002

- Självklart ska folk betala dyrt för att se mig *strippdansa* på scen – men de där äckliga typerna som *stalkar* mig efteråt är ju helt sjuka i huvudet *Expressen 28.11.2003*

□ av eng. *stalk* 'smyga sig på; förfölja'; da. o. no. *stalk*

stalker person som besatt av någon (i synnerhet en känd person) och förföljer denne på ett maniskt sätt, jämför *stalka*. 1996 – **stalking** el. **stalkning** manisk förföljelse, jämför *stalka*. 2003

- Kända personer med en sak gemensamt – de är förföljda. De har en besatt beundrare som går över gränsen. En *stalker*. Visst är det trevligt med hängivna fans [...] Men [...] ibland byts beundran till hot. I USA är fenomenet välkänt och kallas för *stalking*. *Expressen 23.3.2003*

□ av eng. *stalker* 'jägare; förföljare och *stalking* 'förföljelse'; da. o. no. *stalker*, *stalking*

svennekoloni plats där det bor många svenskar (och inte så många invandrare). 2003

- Haninge är en svennekoloni och det bor massor av rasister här. Det finns mycket att gå emot, en sorts underdog-känsla. Det har alltid varit jag mot hela världen. *Vår bostad 5/2003*, s. 67, *intervju med punkartisten Love Antell*

□ till *svenne* i betyd. 'svensk' (i motsats till invandrare); *svenne* kan också stå för *medelsvensson*.

svennefiera el. **svennifiera** lägga sig till med vanor som förknippas med medelsvensson eller svenskar i motsats till invandrare. 2003 – **svennefiering** el. **svennifiering** 2002

- Parallellt [...] finns också en svennefiering. [...] Det känns skönt att sitta hemma med några polare i nätbrynja, kolla på Tipsextra och fjärta i soffan. *Svenska Dagbladet 20.9.2002*
- – Och när jag var i Tunisien och försökte hitta mina arabiska rötter, då lyssnade mina kusiner på Madonna. [...] Hans inre förvirring var stor, men utåt hade han bra koll. Han var en riktig arab, skulle aldrig "svennifiera" sig, aldrig bli en halt kamel. *Dagens Nyheter 10.8.2003*, *intervju med författaren Hassen Khemiri*

□ till *svenne* i betyd. 'medelsvensson' eller 'svensk' (i motsats till invandrare)

taikonaut kinesisk astronaut. 2002

- Världen har fått sin första taikonaut. Halv ett i natt svensk tid landade Kinas första rymdfarare Yang Liwei, 38 – efter 21 timmar i rymden. *Expressen 16.10.2003*
- till kinesiska *taikong* 'rymd' efter mönster av den amerikanska benämningen *astronaut* och den ryska *kosmonaut*; da. o. no. *taikonaut*

talpenna en liten skanner i form av en penna som läser upp orden i en text. 2003

- Språkligt sett är Svensk Talpenna mycket bra. Det är en handhållen skanner, inte större än en spritpenna,

som läser högt. Man drar den över tryckta ord. Talpenan läser då ordet högt. Trots att det är syntetiskt tal så blir det rätt. *Computer Sweden 1.8.2003*

temakonfirmation konfirmation med visst tema vid sidan av undervisningen. 2003

- Av tradition ska man konfirmeras under pingsthelgen, den helg som firas till minne av kyrkans "födelse" då lärjungarna började sprida budskapet om Jesus Kristus. Under senare år har traditionen allt mer tunnats ut till förmån för temakonfirmationer både före och efter pingsthelgen. Där finns både fotbollskonfirmation, ridkonfirmation och fyraveckors lägerkonfirmation. *Nya Wermlands-Tidningen 10.6.2003*

tidsfönster lucka i ett tidsschema, tillfälle då man har chans att göra något. 1993

- Som familjeföretag har vi inga aktieägare att tänka på. Jag kan plöja ner pengarna i forskning och utveckling. Nu är det vi som är ledande. Vi har ett tidsfönster där vi är ensamma, sedan kopierar de oss. Så vår forskning och utveckling måste fortsätta, inte bara tekniskt utan inom marknadsföring och finansiering också. *Dagens Nyheter 10.6.1993*

□ efter eng. *time-window* urspr. en term inom signalteknik o. datateknik; da *tidsvindue*, no. *tidsvindu*

trekvartspudel se *halvpudel*

tröskelboende tillfällig bostad för person med sociala problem i väntan på egen bostad. 2003

- Räddningsmissionens Lisbet har

hjälp! Robban till ett tröskelboende i Högsbo. *Dagens Nyheter 16.11.2003*

äga frågan (el. **problemet**) uppträda som om man har ensamrätt till att uttala sig om, formulera eller hantera en fråga (ett problem). 1997

- Det räcker inte att "äga frågan", man måste också ha ett program. *Dagens Nyheter 25.6.1997*

- Vi försöker ta ett initiativ och äga problemet i stället för att problemet äger oss, säger C-G Hjorth, nationell projektledare för Flexwork och anställd i Svenska Industritjänstemannaförbundet, Sif. *Göteborgs-Posten 23.2.1999*

□ efter eng. *own the problem*, da. *eje problemet*, no. *eie problemet*

I arbetet med ordlistan har vi som vanligt haft nytta av samarbetet med Svenska Akademiens ordboksredaktion och Språkdata vid Göteborgs universitet. Språkdatas databas Språkbanken liksom pressdatabaserna Presstext och Mediearkivet har varit ovärderliga för kontroll av ålder och frekvens samt vid sökning av belägg.

Liksom förra året har vi haft hjälp av våra frivilliga excerptister, som systematiskt letat efter nya ord. Vi tackar *Björn Dahlborn* (Karlstad), *Kristina Gareby Hjerpe* (Stockholm), *Christer Magnusson* (Stockholm), *Karin Marcusson* (Hallsberg), *Susanne Rudholm* (Skellefteå), *Hilda Svensson* (Uppsala), *Johan Svensson* (Malmö), *Björn Tunström* (Stockholm), *Lars Wiklund* (Täby) och *Ann-Marie Vinde* (Stockholm). Vi vill också tacka alla andra som mer sporadiskt bidragit med tips om nya ord. ■